

شیوه مبارزه حضرت موسی (علیه السلام) با استکبار اقتصادی

(در مواجهه با قارون)

پروین قشلاقی اصل*

چکیده

استکبار که به معنی برتری خواهی و امتناع از پذیرش حق از روی عناد و تکبر است؛ از مفاهیم و واژگان کلیدی در قرآن کریم است و آیات زیادی به بیان این مفهوم پرداخته است. از موارد استعمال آن در قرآن استکبار اقتصادی است؛ قارون مظهر این نوع استکبار بود. این موضوع در کتب تفسیری و تاریخی از جمله تفسیر مجمع البیان، تبیان، المیزان، نمونه و همچنین قصص الانبیا و قصص قرآنی مطرح شده است. موضوع استکبار در قرآن کریم آثار مختلفی به رشته تحریر در آمده است که هر یک از زاویه خاص و متفاوت بدان نگریسته اند؛ از جمله مقاله «معنا شناسی استکبار در قرآن» از اصغر افتخاری و مجتبی باباخانی؛ مقاله «تکبر و استکبار» از مینو صابرپور. مطالب با ابزار کتابخانه‌ای و به روش نقلی- تاریخی گردآوری شده است. هدف از این مقاله شناخت راه‌های مبارزه با استکبار اقتصادی، با محوریت زندگی حضرت موسی (علیه السلام) است. در سیر مبارزه حضرت موسی با قارون، ایشان طی پنج مرحله به وعظ و نصیحت قارون پرداخته است. در مرحله اول، قارون را از فرح و شادمانی حاصل از دل بستگی به دنیا نهی کرده، در مرحله دوم اخطار نموده که دنیا وسیله است نه هدف، در مرحله سوم کسب آخرت را به او گوش زد می‌کند. در مرحله چهارم چنین بیان می‌دارد که سپاس خدا را با احسان به مردم به جای آورد و در مرحله پنجم او را از فساد بر روی زمین نهی می‌کند.

کلید واژه: استکبار، استکبارستیزی، استکبار اقتصادی، موسی (علیه السلام)، قارون.

* طلبه سطح ۲ حوزه علمیه کوثر قزوین، ۰۹۱۹۳۸۹۹۵۷۰، p.ghshlaghi۱۳۹۷@gmail.com

مقدمه

همان گونه که شناخت اولیای خداوند متعال و سالکان مسیر نور به هدایت جوامع بشری کمک می‌کند. همان‌طور نیز شناخت رهروان وادی ظلمات می‌تواند مایه عبرت و پرهیز باشد. این نوشته با مبنا قرار دادن شناختی که قرآن کریم به ما می‌دهد به معرفی یک طاغوت مالی یعنی قارون بنی‌اسرائیل می‌پردازد. وی شخصیتی است که به عذاب خداوند گرفتار شد و نبی‌الهی در مسیر مبارزه با استکبار مالی زمان خود اقداماتی رادر پیش گرفت که می‌تواند الگو و چراغ راهی باشد تا با تأسی به سیره‌ای این پیامبر مستکبران مالی زمان خود را سر جای خود بنشانند و مانعی برای طغیان بیش از پیش این افراد باشد. لذا ضرورت چنین مطالعه‌ای آن است که با الگوگیری از روش قیام حضرت موسی (علیه السلام) قارون و قارونیان زمان خود فائق آید. حال با این سؤال رو به رو می‌شود که مبارزه حضرت موسی با استکبار اقتصادی چگونه بوده است؟

مفهوم استکبار را می‌توان در علوم و شاخه‌های متعددی از جمله: علم اخلاق، تاریخ، جامعه‌شناسی، روانشناسی، علوم سیاسی، اجتماعی و قرآن و حدیث مورد بررسی قرار داد. اما در تحقیق حاضر محقق آن را از نگاه تاریخی و تفسیری پیگیری کرده است

زندگی و مبارزه حضرت موسی (علیه السلام) در کتب مختلفی از جمله کتاب تفسیری و تاریخی از جمله تفسیر مجمع البیان، تبیان، المیزان، نمونه و همچنین قصص الانبیا و قصص قرآنی یافت. در مورد موضوع استکبار در قرآن کریم آثاری مقاله‌هایی در دسترس است؛ از جمله: مقاله «معناشناسی استکبار در قرآن» از اصغر افتخاری و مجتبی باباخانی؛ در این مقاله نویسندگان پس از تبیین واژه استکبار در سطوح مختلف اخلاقی، اعتقادی- روحی و روانی و نیز اجتماعی پرداخته است. مقاله «تکبر و استکبار» از مینو صابرپور؛ در این مقاله مفهوم استکبار از دید علمای لغت و اخلاق بررسی شده و به عواقب استکبار و راه درمان آن اشاره شده است.

مفهوم استکبار

استکبار از ریشه «ک ب ر» است. لغت‌شناسان کُبر را بزرگ شده و «کبر» را عظمت و کبریا^۱ معنا کرده؛ استکبار مصدر باب استفعال و به معنای برتری‌خواهی،^۲ امتناع از پذیرش حق از روی عناد و تکبر^۳ است.

اما در اصطلاح، این لغت بیشتر به سلطه‌جویی و استعمار معنا شده است.^۴ این واژه ۴۸ بار در قرآن کریم به کار رفته است.^۵ چهار مورد آن به استکبار ابلیس و بقیه به استکبار انسان اشاره دارد.^۶

طباطبایی در تعریف استکبار چنین بیان می‌دارد:

«مستکبر کسی است که می‌خواهد به بزرگی دست یابد و درصدد است که بزرگی خود را به

فعلیت برساند و به رخ دیگران بکشد.»^۷

مفهوم استضعاف

استضعاف از باب استفعال است. استضعاف در لغت در معانی ناتوانی اعم از جسمی، نظری و فکری استعمال شده است. لفظ استضعاف به شکل اسم و فعل، ۱۵ بار در قرآن آمده است. یکی از معانی استضعاف، نداشتن راه گریز از ستم و تنگنا و عدم توانایی چاره‌سازی در برابر

۱. الصحاح، ج ۲، ص ۸۰۱.

۲. مصطفوی، التحقيق فی کلمات القرآن الکریم، ج ۱۰، ص ۱۸.

۳. ابن منظور، لسان العرب، ج ۵، ص ۱۲۵.

۴. مجله مبلغان.

۵. همان.

۶. بشیرزاده ذبیحی، پژوهشکده باقر العلوم (عج)، بانک مقالات علوم انسانی و اسلامی.

۷. طباطبایی، المیزان، ج ۱۲، ص ۲۳۴.

دشواری‌ها است^۱ و همچنین به معنای ناتوان‌سازی است. در جامعه جریانی مردم را ضعیف و ناتوان قرار داده در نتیجه مردم توان و استعداد‌های خود را نادیده گرفته و روحیهٔ ظلم‌پذیری و استکبارپروری در آن‌ها ایجاد می‌شود.^۲

اغلب پیروی مستضعفان از مستکبران به دلیل ضعف فرهنگی که با ضعف اقتصادی و نظامی توأم است، اتفاق می‌افتد. چنین مستضعفانی که با پیروی زورمندان سبب تقویت و توسعهٔ قدرت آن‌ها می‌شوند، در عذاب آخرت با رهبران‌شان همراه خواهند بود.^۳

مفهوم استکبارستیزی

استکبار یک تعبیر قرآنی است. انسان مستکبر، دولت مستکبر و گروه مستکبر، یعنی آن کسانی و آن دولتی که قصد دخالت در امور انسان‌ها و ملت‌های دیگر را دارند. این معنای مستکبر است. نقطهٔ مقابل این جبههٔ ظالم و ستمگر، گروهی هستند که با استکبار مبارزه می‌کنند؛ لذا استکبارستیزی به معنای ایستادگی قاطع در مقابل مستکبران است.^۴

مفهوم استکبار اقتصادی

برتری‌جویی اقتصادی و اظهار فضل و بزرگی در سایه داشتن تمکن مالی است. آنان که با ثروت‌اندوزی و گردآوری مال به مراتب بالایی دست پیدا کرده و بر توده مردم تفاخر می‌کنند و به فساد گرایش پیدا می‌کنند، مستکبران اقتصادی‌اند. قارون نمونهٔ اعلای این گروه است.^۵

۱. جعفری، امام علی (علیه السلام) استضعاف و استکبار، ص ۲.

۲. علم الهدی، جلوه‌های هدایتی داستان حضرت موسی (علیه السلام) در سوره قصص، ص ۲۰۹.

۳. جوینی‌پور، پیروفر، گونه‌شناسی استکبار و ماهیت آن در قرآن کریم، ص ۱۸۱.

۴. سخنان مقام معظم رهبری (دام‌ظله).

۵. معاف، روزنامه ایران.

موسیٰ علیهِ السلام

موسی بن عمران علیهِ السلام از پیامبران اولوالعزم خداوند است. او از معدود پیامبران صاحب کتاب و شریعت است که نام او ۱۶۶ بار در قرآن ذکر شده است. نسب ایشان به این شرح است: موسی فرزند عمران فرزند یصهر، فرزند یافث، فرزند لاوی، فرزند یعقوب علیهِ السلام و او از فرزندان اسحاق علیهِ السلام و ایشان هم از فرزندان ابراهیم علیهِ السلام است.

موسی مرکب است از «مو» و «سی» که به زبان قبطی «مو» به معنی آب و «سی» به معنی درخت است و چون موسی علیهِ السلام را از میان آب و درخت در صندوقچه‌ای یافتند، وی را به این نام، نام‌گذاری کردند. لقب ایشان کلیم‌الله است و احادیث بسیاری درباره ایشان وارد شده است. امام باقر علیهِ السلام می‌فرماید:

«خداوند به موسی علیهِ السلام وحی فرستاد: من بدان سبب تو را کلیم خود ساختم که متواضع‌تر از همه بودی و هنگام نماز، گونه‌هایت را بر خاک می‌نهادی.»^۱

بنی اسرائیل

واژه بنی اسرائیل تشکیل شده است از: ۱ بنی که جمع ابن و به معنی پسر است.^۲ اسرائیل که یک واژه عبری است و لقب یعقوب بن اسحق است و به معنای کسی است که بر خدا پیروز گشت؛ ولی در مقابل این نظر، مفسران مسلمان آن را به معنای بنده و برگزیده خدا بیان کرده‌اند.

۱. کلباسی، نقد و بررسی اسرائیلیات در قصص الانبیاء درباره چهار پیامبر حضرت شعیب، موسی، یوشع و یونس علیهِم السلام، ص ۱۱۶.

۲. قرشی، قاموس قرآن، ج ۱، ص ۲۳۳.

هلاکت قارون

با وقوع این جریان، قارون و اطرافیانش رسوا شدند. حضرت موسی (علیه السلام) به درگاه خدا ناله کرد و گفت: پروردگارا! هر مشکل و سختی در راه بندگی و رسالت تو را تحمل کردم، اما مشکل بدنامی برای من قابل تحمل نیست، پس قارون را نفرین کرد و از خدا برای او درخواست عذاب کرد. به موسی (علیه السلام) وحی رسید که خداوند زمین را در اختیار تو قرار داده است. موسی به زمین امر کرد که قارون و گنج‌هایش را در خود فرو برد.^۱ خداوند متعال هلاکت قارون را این‌چنین بیان می‌کند:

«فَخَسَفْنَا بِهِ وَبِدَارِهِ الْأَرْضَ فَمَا كَانَ لَهُ مِنْ فِئَةٍ يَنْصُرُونَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَ مَا كَانَ مِنَ الْمُنْتَصِرِينَ»^۲

سپس ما، او و خانه‌اش را در زمین فرو بردیم و گروهی نداشت که او را در برابر عذاب الهی یاری کند و خود نیز نمی‌توانست خویشتن را یاری دهد.»

داستان قارون روشنگر این واقعیت است که سرمستی از غرور و ثروت، انسان را تا جایی پیش می‌برد که از تفاخر و به رخ کشیدن مادیات و تحقیر تهیدستان لذت برده و عشق بی‌حد به آن سبب می‌شود که زشت‌ترین گناهان را مرتکب شده و به مبارزه با پیامبر خدا برخیزد و دردناک‌تر از آن به قیام و ستیز با حق به پا خیزد. علت این خصلت‌های پلید در قارون، حب دنیا و جمع کردن مال، هواپرستی و پیروی از نفس بود. پیروی از هوای نفس، انسان را در دام شیطان گرفتار می‌سازد. سرمنشأ همه این‌ها غفلت از یاد خدا و علاج همه این دردها، این است که انسان از گرایش به دنیا دست بردارد و شهوت‌ها و هوس‌ها را از خود دور و به ذکر و طاعت خداوند مشغول باشد.^۳

۱. علم الهدی، جلوه‌های هدایتی داستان حرت موسی (علیه السلام) در سوره قصص، ص ۲۶۳.

۲. قصص: ۸۱.

۳. محمودی، قارون، ص ۳.

ندامت فریفتگان قارون از دو عقیده باطل

در آیات آخر سوره قصص، سخن از کسانی که آرزوی جایگاهی همانند قارون را داشتند، سخن به میان آمده است؛ آن‌ها بعد از هلاکت قارون سخنشان این بود که:

«وَأَصْبَحَ الَّذِينَ تَمَنَّوْا مَكَانَهُ بِالْأَمْسِ يَقُولُونَ وَيُكَانُّ اللَّهُ يُبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَ يَقْدِرُ لَوْلَا

أَنْ مِّنَ اللَّهِ عَلَيْنَا لَخَسَفَ بِنَا وَيُكَانَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ»^۱ وای بر ما! گویی خدا روزی را بر هر کس از

بندگانیش که بخواهد گسترش می‌دهد یا تنگ می‌گیرد. اگر خدا بر ما منت نهاده بود، ما را نیز

به قعر زمین فرو می‌برد. ای وای، گویی کافران هرگز رستگار نمی‌شوند.»

۱- ندامت آن‌ها از عقیده باطل قارون بود که مال و ثروتش را نتیجه علم خود می‌دانست. در حالی که آنچه انسان انجام می‌دهد و تلاشی که برای کسب رزق می‌کند از قبیل تحصیل علم و ابزار کسب رزق و اصل رزق و روزی همه متعلق خدا و از روی رحمت او است.

۲- اظهار ندامت فریفتگان قارون این بود که:

«وَيُكَانَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ» گویی کافران هرگز رستگار نمی‌شوند.»

این سخن در مقام ردّ این تفکر است که سعادت و خوشبختی را در سایه داشتن زر و زور می‌دانستند و نکته این آیه در این مورد که کافران رستگار نمی‌شوند نه ثروتمندان و نه قدرتمندان؛ زیرا مال و ثروت به خودی خود مذموم نیست، بلکه آنچه که مذموم و ناپسند است، دلبستگی و هدف قرار گرفتن دنیا است.^۲

در انتها، داستان قارون، داستان یک فرد در قوم بنی‌اسرائیل نیست؛ قارون یک جریان تاریخی است که در هر زمان به اشکال گوناگون می‌تواند جریان پیدا کند. قارون سمبل انسانی

۱. قصص: ۸۲.

۲. علم الهدی، جلوه‌های هدایتی داستان حرت موسی (علیه السلام) در سوره قصص، ص ۲۶۸.

است که در ابتدا از افراد صالح و بالیمان بوده و بر اثر غفلت به گمراهی کشیده شده و سقوط می‌کند.^۱

نتیجه

حضرت موسی (علیه السلام) در راه انجام رسالت خویش به همراه پیروانش در طی پنج مرحله به وعظ و نصیحت قارون پرداخته و به او گوش زد کرد که دارایی‌های او همه از فضل خداوند است. این دارایی را در راه آخرت و کمک به دیگران مصرف کرده و همان‌طور که خداوند به او احسان کرده او نیز به نیازمندان احسان نماید؛ ولی غرور قارون به حدی بود که این ثروت را حاصل علم خود می‌دانست؛ این جریان فکری او سر آغاز کفر قارون بود. قارون در پی موعظه موسی و پیروانش بنای مخالفت را پیش گرفته بود. این مخالفت تا جایی بود که وقتی موسی به امر الهی از قارون خواست تا زکات اموالش را بپردازد مخالفت کرده و توطئه‌ای بر علیه رسول خدا ترتیب داد. نقشه شوم قارون شکست خورد و سرانجام، طغیان و سرمستی قارون از ثروت بی‌حد و اندازه‌اش و در پی آن، فراموشی خداوند و نیکی نکردن به دیگران و تلاش برای شکست قداست پیامبر الهی سبب هلاکت وی شد. به طوری که با دعای پیامبر خدا زمین قارون و اموالش را در خود فرو برد. در برخورد با مستکبران اقتصادی دو شاخصه مهم، تقویت روح قناعت و چشم طمع نداشتن به اموال دیگران از اصول مبارزه محسوب می‌شود.

منابع

* قرآن کریم، ترجمه مکارم شیرازی.

* نهج البلاغه.

۱. علمدار، داستان قارون و عبرت‌ها، ص ۳.

۱. ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، بیروت، لبنان، چاپ هفتم، ۲۰۱۱ م.
۲. جوینی‌پور، سیما؛ پیروزفر، سهیلا، «گونه‌شناسی استکبار و ماهیت آن در قرآن کریم»، فصلنامه علمی- پژوهشی مطالعات قرآن و حدیث، ۱۳۹۷ هـ ش، شماره اول.
۳. خامنه‌ای، سید علی، سخنان مقام معظم رهبری دام‌ظله در دیدار با دانش‌آموزان و دانشجویان، دوازدهم آبان ۱۳۹۳ هـ ش، سایت دانشنامه اسلامی.
۴. سیف، اله مراد و دیگران، الگوی اقتصادی مقاومتی جمهوری اسلامی ایران در برابر تحریم‌های استکبار جهانی، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی، چاپ اول، ۱۳۹۳.
۵. طباطبایی، محمدحسین، تفسیر المیزان، ترجمه: محمدباقر موسوی، قم: دفتر انتشارات اسلامی، چاپ سیزدهم، ۱۳۸۰ هـ ش.
۶. عفتی، قدرت‌الله، «استکبار از دیدگاه امام خمینی رحمته‌الله»، ۱۳۹۷ هـ ش، شماره ۱۷۲۷۱۴.
۷. علم الهدی، احمد، جلوه‌های هدایتی داستان حضرت موسی علیه‌السلام در سوره قصص، بی‌جا: دانشگاه امام صادق علیه‌السلام، چاپ اول، ۱۳۸۹ هـ ش.
۸. علمدار، مرضیه، «داستان قارون و عبرت‌های آن»، بنیاد علوم و معارف اسلامی، ۱۳۹۱ هـ ش.
۹. غلامی، نجفعلی، دشمن‌شناسی، قم: مؤسسه فرهنگی ولاء منتظر علیه‌السلام، چاپ اول، ۱۳۹۰ هـ ش.
۱۰. فرقانی، قدرت‌الله، استکبارستیزی در قرآن، قم: پژوهشکده تحقیقات اسلامی نمایندگی ولی فقیه در سپاه، چاپ اول، ۱۳۸۳ هـ ش.
۱۱. قرشی، علی‌اکبر، قاموس قرآن، تهران: دار الکتب الاسلامیه، چاپ دوازدهم، ۱۳۷۶.

۱۲. کلباسی، فهیمه، نقد و بررسی اسرائیلیات در قصص الانبیاء درباره چهار پیامبر حضرت شعیب، موسی، یوشع و یونس (علیهم السلام)، بی جا: بنیاد فرهنگی حضرت مهدی موعود (علیه السلام)، چاپ اول، ۱۳۸۸ هـ.ش.
۱۳. مجله مبلغان، «استکبار و شیوه‌های مبارزه با آن در قرآن»، ۱۳۸۷ هـ.ش، شماره ۱۰۹.
۱۴. محمودی، علی، «قارون»، بی جا: پژوهشکده باقر العلوم (علیه السلام)، ۱۳۹۳ هـ.ش.
۱۵. مصطفوی، حسن، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، ج ۹، قاهره، مرکز نشر آثارالعلامه مصطفوی، چاپ سوم، ۲۰۰۹ م.
۱۶. معاف، علیرضا، روزنامه ایران، ۱۳۸۵ هـ.ش، شماره ۳۵۴۴.
۱۷. معماری، داود؛ آقائی، مژگان، «احوال گنج قارون»، فصلنامه سراج منیر، ۱۳۹۱ هـ.ش، شماره ۸.
۱۸. مهدیارفر، منصوره، «قارون و قارونیان»، بی جا: پژوهشکده باقر العلوم (علیه السلام)، ۱۳۹۴ هـ.ش.
۱۹. سایت دانشنامه اسلامی <http://www.wiki.ahlolbait.com>
[1398/05/01](http://www.wiki.ahlolbait.com)
۲۰. سایت درس‌هایی از قرآن <http://www.garaati.noornet.net> ۱۳۹۸/۰۵/۰۱
۲۱. پژوهشکده باقر العلوم <http://www.pagooshe.ir> ۱۳۹۸/۰۵/۰۱